

que personis fictitiis non tribuissent; id esset contra naturalem hominis indolem; 3^o nunquam istiusmodi fraudem coætaneis, nec igitur posteris persuadere potuissent; 4^o si veteres libri historici hoc tempore fabricati fuissent, historiæ diversarum gentium et ætatum simul excogitari debuissent, et tam perfecte coadunari, ut apprime sibi consentirent, naturamque imitarentur; 5^o temporibus illis plurimi adhuc viri, per varias regiones dispersi, scientiis et artibus operam dabant; omnes igitur in fraudem simul ita conspirare debuissent, ut nullus reclamaret. Nemo non videt quam hæc omnia impossibilia sint et absurda. Ergo, etc.

Inst. Isidorus Mercator suos decepit coævus in octavo sæculo, falsas vulgando epistolas decretales sub nominibus primorum Pontificum Romanorum: ergo a pari impostores omnes historias quas tribuimus antiquitati excogitare potuerunt.

R. Nego conseq. et paritatem. Plurimæ sunt rationes disparitatis: 1^o enim Isidorus Mercator coævus suos decepit falsa veris inserens; v. g., quasdam epistolas supponendo et inter veras scribendo, epochas sæpe mutando, nonnullos textus adjiciendo, alios in extraneum sensum detorquendo; non vero decepit coævus cuncta falsa supponendo; nam in ipsius collectione multa reperiuntur decreta, tum conciliorum, tum summorum Pontificum, quæ ab omnibus habentur ut certa. Imo, si totam collectionem suam excogitasset, et doctrinam omnino novam ac inauditam tanquam publicam et ubique receptam docuisset, neque coævus neque posteros decepisset, quia fraus omnibus patuisset, ut demonstrat Marchetti (*Critique de l'histoire ecclésiastique de Fleury*, t. 1^{er}, p. 25). Si autem veteres libri historici suppositi fuissent in sæculis ignorantia, multo magis fraus patuisset. 2^o Epistolæ decretales ex natura sua non erant publicæ; diu manere potuerunt occultæ; paulatim in majorem notitiam devenerunt, sicque homines regulas

sanæ critices ignorantes variis erroribus sine sensu imbuere: contra vero, in insana P. Hardouin hypothesi, non tantum facta parvi momenti et quasi occulta, sed publica, gravissimi momenti, a se invicem et a multis aliis dependentia diversas gentes spectantia, etc., supponerentur. 3^o Constans et uniformis non reperitur traditio a tempore Isidori usque ad pontifices quibus dictas abscribit epistolas: attamen hæc conditio est essentialis ut certissime constet facta supponi non potuisse. 4^o A pluribus jam sæculis fraus Isidori fuit detecta, et quæ falsa sunt a veris in compilatione ejus tuto secernuntur: si ergo veteres historiæ suppositæ fuissent, aliquos suppositionis hujus characteres detegere aut suspicari debuissent critici; atqui nihil tale deprehendere potuerunt in multis historiis antiquis. Nedum igitur objectio ex facto Isidori deprompta nobis noceat, thesim nostram potius obfirmat.

SCHOLIUM.

Quamvis in propositione nostra hoc solum susceperimus probandum, scilicet, testimonium hominum aliquando esse motivum infallibile de factis præteritis, publicis et gravissimi momenti judicandi, non tamen inde concludendum est cuncta alia facta minus essentialia esse dubia; fieri enim potest ea tam clare referri et tot exhibere veritatis notas, ut fides illis denegari nequeat; tunc admitti debent ut certa. Quicumque ergo difficillimam et simul commendandam historiæ scientiam acquirere cupit, a nimia credulitate et ab excessiva incredulitate diligenter abstinens, caute procedat. Diligenter exquirat, 1^o an traditio sit constans et uniformis; ansine interruptione usque ad tempus ad quod refertur factum clare ascendat; an aliistraditionibus, vel factis aut scriptis sit consentanea; talis est traditio de existentia diluvii; 2^o an scriptores aliqua deceptionis, ignorantia, passionis aut malæ fidei indicia non præbeant; an narratio eorum traditioni, aliis historiis, factis et moribus temporis in quo facta

quæ referunt contingere debuerunt, congruat; 3^o an monumenta fuerint erecta tempore quo evenerint facta memorata; an traditionibus et historicis sint conformia, aut saltem non contraria, etc. Ad hæc præcipue attendere solent critici ut de veritate factorum præteritorum judicent, et certa duntaxat admittunt ut certa, cætera vero habent ut dubia vel tantum ut probabilia. (Vide Langlet du Fresnoy, *Méthode pour étudier l'histoire*, tome I^{er}.)

SECTIO SECUNDA.

De auctoritate testimonii hominum in factis supernaturalibus.

Facta supernaturalia, prout ea in præsentī sectione consideramus, ea sunt quæ consuetis naturæ legibus derogant; v. g., subita febris, ad jussum hominis, sanatio, extraordinaria solis defectio, mortui resurrectio, etc. Non igitur a factis naturalibus differunt, nisi in causa quæ est supernaturalis, et in modo quo illa causa operatur. Effectus autem in se sumptus, abstrahendo a causa et modo, ad ordinem naturalem reducitur, ut facile intelligetur e factis supra citatis. Hujusmodi factorum possibilitas a nemine sano in dubium revocari potest. In eis quippe nulla reperitur contradictio: non difficilior est in se quod homo a mortuis resurgat, quam e vivis discedat. Ad hoc sufficit quod existat causa habens potestatem tale operandi factum: at negari non potest Deum hujusmodi habere potestatem.

PROPOSITIO.

Ex testimonio hominum veritas factorum supernaturalium constare potest.

Prob. 1^o. Veritas factorum supernaturalium ex tes-

timonio hominum constare potest, modo testimonium hominum eamdem vim habeat probandi circa hujusmodi facta ac circa facta naturalia: atqui testimonium hominum eamdem vim circa ea facta, etc., siquidem homines æqualiter judicare possunt de factis supernaturalibus ac de factis naturalibus; illa quippe facta æque sensibus sunt obvia. Sit in exemplum eclipsis quæ tempore mortis Christi contigit: juxta cunctas astronomiæ leges, illa eclipsis fuit supernaturalis seu miraculosa; atqui tamen æque sensibilis fuit ac eclipses naturales; eclipses enim naturales ab ista non differunt, nisi in eo quod tempore neomenii contingunt, dum illa tempore plenilunii acciderit: porro sive eclipses tempore neomenii, sive tempore plenilunii eveniant, æque sunt sensibiles, ut patet. Ergo, etc.

Prob. 2^o. Facta supernaturalia infallibiliter noscuntur, si constet testes non fuisse deceptos, noluisse decipere, nec potuisse decipere, etiamsi voluissent: atqui constare potest testes factorum supernaturalium, etc.

1^o Constare potest illos non fuisse deceptos; ostendimus enim facta supernaturalia non minus sensibilia esse quam facta naturalia. Ergo, etc.

2^o Constare potest illos decipere noluisse; impossibile est enim multos homines studiis, moribus, opinionibusque diversis a se disjunctos, in fraudem sibi nocivam simul conspirare: atqui fieri potest multos homines studiis, moribus et opinionibus a se disjunctos, factum supernaturale sibi inutile, imo nocivum simul testari; sic miracula Christi et Apostolorum a multis referuntur testibus, quibus non erant utilia, sed potius nociva. Ergo, etc.

3^o Constare potest eos decipere non potuisse, etiamsi voluissent, nempe quando referuntur facta publica, gravissimi momenti, stricto examini sæpe subjecta. Ergo, etc.

Prob. 3^o. Ideo adversarii negant testimonium hominum esse motivum infallibile judicandi de veritate factorum supernaturalium, quia ea judicant impossi-

bilis. At, quocumque se vertant, factum supernaturale seu miraculum admittant necesse est ex hypothesi quod multi homines illud testentur; nam, vel factum quod narratur verum est, vel non: si prius, admittitur miraculum; si posterius, iterum admittendum est miraculum; nam multi homines moribus, præjudiciis et cupiditatibus sejuncti ad hujusmodi fraudem simul conspirare non possunt sine ingenti miraculo. Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. Factum cujus falsitas magis constat quam veritas nullam meretur fidem: atqui falsitas miraculi magis constat quam ejus veritas. Ergo, etc.

R. Nego min. Nam certum est *a priori* miraculum esse possibile, et aliunde testimonium multorum hominum illius existentiam referentium est infallibile, ex probatis. Ergo, etc.

Inst. 1º. Certum est physice miraculum non existere, et moraliter tantum certum est illud existere. Ergo, etc.

R. 1º. Dist. ant. Certum est physice miraculum non existere, sepositis argumentis contrarium probantibus, *conc.*; positis argumentis contrarium probantibus, *nego ant.* Cum enim miraculum sit derogatio consuetis naturæ legibus, quoties constat illis non fuisse derogatum, eo ipso physice certum est miraculum non existere: at ubi validis argumentis demonstratur iisdem naturæ legibus fuisse derogatum, tunc certitudo physica cessat. Porro testimonio hominum constare potest consuetis naturæ legibus fuisse derogatum; nam hujusmodi derogatio est factum non minus sensibile quam factum naturale. Ergo, etc.

R. 2º. Nego conseq. Supponitur enim certitudinem physicam majorem esse certitudine morali: atqui hoc falsum est; imo repugnat multos homines, variis mo-

tivis et rationibus a se disjunctos, simul essed eceptos circa factum sensibus obvium, aut mutua conspiratione decipere velle, et non repugnat Deum consuetis naturæ legibus derogare. Ergo, etc.

Inst. 2º. Ubi duæ sunt certitudines sibi oppositæ et æquales, mens, in æquilibrio posito, neutram partem amplecti potest: at in casu prædicto duæ sunt certitudines oppositæ et æquales, nempe certitudo physica quæ testatur factum non contigisse, et certitudo moralis affirmans illud evenisse. Ergo, etc.

R. 1º. Nego maj., tanquam falsum supponentem. Nam, sicut veritas nunquam opponitur veritati, sed tota, vel nulla est; ita et certitudo, quæ nihil aliud est quam secunda ad hæsiõem veritati cognitæ.

R. 2º. Nego min. Nam certitudo physica id unum testatur, nempe eventum qui vocatur miraculum naturaliter non contingere; ubi vero constat, sive physice pro testibus oculatis, sive moraliter pro aliis, eum de facto evenisse, ratio concludit miraculum existere, et tunc nulla est contradictio. Ergo, etc.

Hinc patet quid respondendum sit famosissimo deistæ (Voltaire, *Questions sur l'Encyclopédie*, art. *Histoire*), asserenti possibilis esse totam Lutetiam decipi aut decipere velle, quam mortuum resurgere, quia resurrectio mortui esset contra certitudinem physicam, et deceptio aut mala fides Parisiorum esset tantum contra ordinem moralem: probavimus enim utrumque pariter impossibile esse, sola attentata natura; at certum est Deum consuetis naturæ legibus derogare posse, non vero homines in positivum errorem inducere. Si ergo multi homines de fraude non suspecti simul testentur se vidisse factum consuetis naturæ legibus oppositum, concludendum est miraculum existere. Ergo, etc.

Incredulos sic arguit auctor dissertationis de factorum historicorum certitudine (*Encyclopédie*, art. *Certitude*): « Des témoins n'ont ni les mêmes pas-

sions, ni les mêmes intérêts ; ils ne se connaissent pas ; il y en a même beaucoup qui ne se sont jamais vus ; donc il ne saurait y avoir entre eux aucune collision. Le complot d'une aussi grande ville que Paris, formé sans raison, sans intérêts, sans motifs, entre des gens qui ne se connaissent pas, est plus difficile à croire que la résurrection d'un mort. La résurrection d'un mort est contre les lois du monde physique ; ce complot est contre les lois du monde moral. Il faut un prodige pour l'un comme pour l'autre, avec cette différence que l'un est beaucoup plus grand que l'autre. Que Dieu ressuscite un mort pour manifester sa bonté et sceller quelque grande vérité, là je reconnais une puissance infinie ; mais que Dieu bouleverse l'ordre de la société, qu'il suspende l'action des causes morales, qu'il force les hommes, par une impression miraculeuse, à violer toutes les règles de leur conduite ordinaire, et cela pour en imposer à un simple particulier : j'y reconnais à la vérité sa puissance infinie, mais je ne vois point de sagesse qui la guide dans ses opérations : donc il est plus possible qu'un mort ressuscite, qu'il n'est possible que tout Paris m'en impose sur ce prodige. »

Cæterum animadvertendum est oppositionem studiorum, cupiditatum, etc., magnam vim testimonio hominum addere : sed talis oppositio non necessaria est ut habeatur certitudo ; facta enim talia esse possunt ut de narratione testium, aliunde idem sentientium, nullo modo sit dubitandum.

COROLLARIUM PRIMUM.

Hinc patet quid intelligendum sit per auctoritatem. Auctoritas in genere est motivum judicandi de rebus quas per nosmetipsos non cognoscimus. Duplex distinguitur, una humana et altera divina. Auctoritas humana est testimonium hominum, de quo modo tractavimus. Adhæsiō huic testimonio dicitur fides

humana, et est certa, probabilis aut falsa, juxta naturam testimonii.

Auctoritas divina est testimonium Dei per facta supernaturalia se manifestantis. Facta autem supernaturalia ex testimonio hominum certo constare possunt ; porro, ubi constat Deum locutum esse, omnimoda adhibenda est fides testimonio ejus. Hæc est fides divina quæ nunquam fallit et quæ, etiam philosophice considerata, vim invictam habet. Ipsa enim ratio impellit ad credendum Deo summe sapienti et veraci, statim ut noscitur certo illum fuisse locutum. Si naturam fidei se in auctoritate Dei resolventis expendemus, dicendum foret eam esse metaphysice certam, siquidem absolute impossibile est Deum errare vel decipere velle. Hæc tantum indigitamus ut alumni jam videant mirabilem rationis et fidei consensionem, a multis etiam nunc adeo male intellectam. Cum autem sint gravissimi momenti, et viam fidei christianæ aperiant, ea ad Theologiam remittimus, ubi de possibilitate et existentia revelationis fusius tractabimus.

COROLLARIUM SECUNDUM.

Facta in libris Veteris et Novi Testamenti relata omnimoda fide digna sunt : nam si quidam libri in mundo sint authentici, integri et veri, certe libri utriusque Testamenti, ut in Tractatu de Vera Religione fuse demonstratur. Cum autem inter facta in his libris relata nulla sint evidenter supernaturalia, sequitur religionem Mosaïcam, et christianam ei substitutam, esse veram ; doctrinam in prædictis libris contentam esse divinam, ipsos libros esse sacros et in summo honore habendos.

Hæc omnia alibi per ordinem probanda dimittimus. Hic vero ea supponentes ut certa, testimonia ex libris tum Veteris, tum Novi Testamenti, data occasione, referemus ad tuendas inconcussasque reddendas propositiones nostras.

Notandum certitudinem ex testimonio hominum orientem esse *moralem*, seu in ordine morali, sed talem ut si testimonium conditionibus requisitis vestitum falleret, tota rationalis hominum natura quassaretur.

ARTICULUS SEXTUS.

DE MEMORIA.

Mens affectiones suas percipit vel quatenus præsentem, et sensum intimum habere dicitur; vel quatenus præteritam, et tunc memoriam habet, seu recordationem, vel reminiscentiam.

Memoria sub duplici respectu considerari potest, vel prout est facultas affectiones præteritas in mentem revocandi, vel prout est sensus quo mens pronuntiat se has vel illas affectiones olim habuisse. De memoria sub priori respectu considerata tractatur in *Metaphysica*: de illa vero sub posteriori respectu spectata hic paucis verbis dicendum est. Quæstio igitur est an sensus internus quo judicamus nos tales vel tales affectiones olim habuisse sit motivum infallibile judicandi.

PROPOSITIO.

Memoria infallibile est motivum judicandi.

Explicatur. 1° *Judicia* propensione universali, constanti et invincibili innixa, habenda sunt ut infallibilia, alioquin de omnibus dubitandum esset, et ipse Deus nos falleret: atqui propensione universali, constanti et invincibili ferimur ad judicandum nos vel illas mentis affectiones olim habuisse, hoc vel illud fecisse, audisse, etc.; v. g., universaliter, constanter et invincibiliter judicamus nos tales habuisse parentes, tales homines novisse, tales magistros audisse, tales libros legisse, talibus scientiis studuisse, talia opera fecisse, talia loca visitasse, etc. Ergo, etc.

2° Ideo tenemus sensum intimum, evidentiam, relationem sensuum, infallibilia esse motiva judicandi, quia hæc assensum nostrum invincibiliter rapiunt: atqui memoria non minus invincibiliter assensum nostrum obtinet. Similiter habemus testimonium hominum ut motivum infallibile judicandi: atqui sola memoria testimonium hominum noscere possumus. Ergo, etc.

3° Si memoria ex seipsa non esset fons certitudinis, nulla haberetur certitudo, nisi forte primorum principiorum quorum evidentiam intuitive percipimus: nam ubi instituenda est demonstratio, statim opus est memoriæ adjutorio. Ideo diximus hanc thesim explicari, non probari, quia illam stricte probare non possumus nisi ipsa utendo memoria. Ergo, etc.

Obj. Nihil frequentius est inter homines quam dicere: Malam habeo memoriam, memoria me fallit: ergo memoria haberi non debet ut motivum infallibile judicandi.

Nego consequentiam. Sensus enim prædictorum verborum est: præteritas affectiones meas non facile revoco: at inde concludere non licet memoriam nos fallere, aut non esse motivum infallibile judicandi; aliud enim est non recordari, et aliud vi recordationis in errorem induci. Ergo, etc.

Præterea solam recordationem constantem, uniformem et invincibilem exhibuimus ut motivum infallibile judicandi; si quis ergo cum invincibili hac propensione vagam, fugacem et transitoriam inclinationem confundat, errabit quidem, sed error ex ipsius præcipitatione et temeritate orietur, non vero ex memoria proprie dicta. Ergo, etc.

Notandum est autem ibi, sicut et in aliis judiciorum motivis, impossibile esse limites inter verum et falsum, certum et incertum accurate discernere. Nonnunquam sine ulla errandi formidine judicamus nos habere certitudinem: sed mox alii occurrunt casus in quibus tam vivido sensu veritatis non perfundimur;

ibi tunc assensum nostrum prudenter cohibere debemus, donec rem totam diligentius expenderit.

Hoc motivum ad ordinem metaphysicum revocandum esse videtur; negari enim non potest quin supponatur, siquidem nihil probare aut pronuntiare possumus sine adjutorio memoriæ, ut notavimus. Attamen hic, cum aliis auctoribus, convenientius de illo tractandum esse judicavimus, quia ipsius infallibilitas ex supra expositis præcipue patet.

ARTICULUS SEPTIMUS.

DE ANALOGIA ET INDUCTIONE.

Analogia, a verbo græco ἀναλογία, *proportio, similitudo*, est similitudinum ratio; in eo consistit quod ex observatis et cognitis ad non observata et incognita transeamus, et alias conclusiones propter similitudinem deducamus: sic: v. g., cum omnes lapides quos vidimus sint graves, et in aere sibi permissi versus terram decidunt, concludimus alios lapides, quos non vidimus, similiter esse graves.

PROPOSITIO.

Analogia plurimis in circumstantiis est motivum certum judicandi.

Prob. Quod consuetis naturæ legibus evidenter fundatur est physice vel moraliter certum, prout versatur in ordine physico vel in ordine morali; alioquin tota natura esset mera illusio; atqui analogia, plurimis in circumstantiis, consuetis naturæ legibus evidenter fundatur. Sic in ordine physico, ex constanti et uniformi experientia judicamus solem crastina die tali hora esse oriturum, semen terræ mandatam esse germinaturum, deinde herbam, postea spicas et tandem grana producturum, sitim potu et famem esca sedandas fore. Ex eo principio exacte calculantes, mechanici et

artifices accuratas construunt machinas, aqua, vento, vapore movendas, etc. Sic in ordine morali certum est decem milites, quantumvis strenuos et bene armatos, decem millia hominum armatorum debellare non posse; discipulos sub ignaro magistro successus non obtenturos; populos irreligiosos futuros esse perversos, etc. Hinc patet quam frequenter ex sola analogia judicemus et actus nostros etiam incogitantes dirigamus. Si ergo analogia non esset motivum certum judicandi, perpetuis anxietatibus torqueremur. Ergo, etc.

Vis autem hujus motivi certitudinis desumpta, in ordine physico, ex universalitate et perseverantia legum quibus natura physica regitur; in ordine autem morali, e simili constantia quæ discerni potest in summa varietate indolium et morum sub influxu liberi arbitrii, difficillime tamen satis apprehenditur ut, in casibus determinatis, vera certitudo haberi queat.

Quod analogiam dicimus, scriptores recentiores sæpissime *inductionem* vocant. Inductio autem, qualis ab eis intelligitur, differt ab inductione veterum in eo quod posterior, ab analysi completa procedit nec eam excedit, uti supra exposuimus ubi de *Methodo*; prior vero ab enumeratione etiam incompleta procedit, nempe statim ut ex experientia sufficienti judicatur generalem existere legem e qua facta observata originem ducunt.

Quoniam tamen certitudinem ex sola analogia sæpe obtinere non possumus, sequentia sint scholia.

SCHOLIUM PRIMUM.

Ut omne periculum erroris excludat analogia, non sufficit unam aut pures dari experientias, sed insuper rerum ipsarumque circumstantiarum similitudines certo cognosci debent: hinc, quamvis planta medicinalis in uno aut altero casu felicem obtinere-